

DERLEME

ÜTOPYA'DA SAĞLIK

Dr. M. Akif AKALIN*

Ütopya (1), Thomas MORE (2) tarafından 16. yüzyılın başlarında ortaya konmuş bir toplumsal projedir. Toplumsal yaşamdaki bütün kötülüklerin kaynağının özel mülkiyet olduğu savunan More, ideal bir toplumun, ancak özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıyla gerçekleştirilebileceğini, böylece herkesin genel fayda için çalışacağı, kişisel çıkarın halkın ortak çıkarı ile birleşeceğini düşünmüştür.

More, projesini, Portekizli bir gezgin olan ve Amerigo Vespucci'nin (3) Yeni Dünya yolculuklarına katılan öykü kahramanı Raphael Hytloaday'ın ağzından anlatır. Raphael bu yolculuklardan birinde Ütopya adasına gitmiş ve burada beş yıl yaşadından sonra, "yeni" dünyayı "eskisine" anlatmak için geri dönmüştür.

(1) Ütopya, yaşayanlarına kusursuz bir düzen içinde var olma olanağını sağladığı kabul edilen ideal ülkedir.

(2) Sir Thomas More (07.02.1477-06.07.1535) mesleği avukatlık olan ve geçimini ticari anlaşmalar yapmaktaki ustalığına borçlu bir İngiliz aydındır. Yaşamının ikinci yarısını devlet adamı olarak sürdürmüştür. Adını günümüze taşıyan Ütopya'yı, 1516 yılında yazmıştır. Terimi, Yunanca ou (değil) ve topos (yer) sözcüklerinden türeten More, "hiçbir yer" ya da "olmayan yer" anlamına gelen Ütopyayı, bütünüyle akıl yoluyla yönetilen bir devlet olarak betimlemiştir. F. Engels'in deyimiyle, Yunanlılara yeniden dönüşle başlayan Yeniçağ'da, bütün aydınlar gibi Thomas More'da, gereksindiği referansları, Eski Yunan'da aramış, Epikuros'un etkisinde kalmıştır.

MÖ 341-270 yılları arasında yaşamış olan ve Atina'da 306 yılında kendi okulunu kuran Epikuros'a göre felsefenin amacı, mutluluğa (eudaimonia) ulaşmaktır. Ahlak (etik), insana neyi mutluluk diye anlaması, neden kaçması, kaçınması gerektiğini, neyi arayacağını, yaşayışını nasıl düzenleyeceğini gösterecektir. Epikuros burada hazcılığı (hedonizm) tanımlamaktadır. Haz, canlının her türlü çaba ve isteminin doğal amacıdır. Haz; acısızlıktır, acılar karşısında özgürlüktür.

(3) Amerigo Vespucci (1454-1512); Yeni Dünya'ya yaptığı yolculuklarla büyük heyecan yaratan bir denizci olup, yolculukları More'un Ütopya'sını oluşturmasında esin kaynağı olmuştur.

Ütopya bir tarım toplumdur. Her şey toplumun ortaklaşa mülkiyetindedir. Bütün zenginlikler ve ürünler, herkesin ortaklaşa emeğiyle yaratılmakta ve herkese gereksinimi ölçüsünde, eşit olarak paylaştırılmaktadır. Ülkenin bütün kurumları (politika, hukuk, eğitim, sağlık, askerlik, din vb.) bu ilişkiler temelinde yükselmekte ve gündelik yaşam, bu ilişkilerin birer fonksiyonu olarak kendisini göstermektedir.

Çalışmamızın amacı, More'un Ütopya'sında ortaya konan sağlık alanındaki görüşleri incelemek ve 16. yüzyıl başlarında ortaya atılmış olan, ancak üzerinden beş yüzyıl geçmiş olmasına rağmen henüz **aşılammış** bulunan ülküleri yeniden dikkat çekmektir.

Sağlığın Ütopyası:

Thomas More'un sağlık alanındaki ütopyası, sağlığın herkes için bir hak olması ve bu alanda da toplumsal bir eşitlik sağlanması ilkesine dayanmaktadır. Özellikle, sağlık hizmetlerinden herkesin gereksindiği kadar yararlanabilmesi için önerdiği örgütlenme modeli, bu konuda ne kadar duyarlı olduğunun en açık göstergesidir. Diğer yandan More'un yaşamın amacı konusundaki düşünceleri de, ütopya içinde sağlık alanının özel bir yer tutmasına ve toplum projesinin neredeyse temel taşlarından biri olmasına zemin oluşturmuştur.

More'a göre insanların tüm davranış ve erdemlerinin amacı, yaşamdan keyif almaktır. Keyif sözcüğünü, "İnsanın doğal bir zevk aldığı her türlü ruh ve beden durumu" olarak tanımlayan More, insanların duygularıyla değil, akıllarıyla **doğal zevklere**, keyiflere ulaşacağını savunmuştur. Bu anlamda, insanlar için, yalnızca iyi ve dürüst zevkler (gerçek zevkler) mutluluk kaynağı olabilir.

More, gerçek zevkleri, ruha ve bedene ait zevkler olmak üzere iki kısımda toplamaktadır. Düşüncenin eğitimi ve gerçeği anlamının verdiği keyif ruhun zevklerini oluştururken, bedensel zevkler de ikiye ayrılmaktadır:

1. Yemek, içmek, barsak salgıları, cinsel boşalım vb.

* Pratisyen Hekim

gibi bedenın fizyolojik gereksinimlerinin yanıtlandığı, duyuvarımızda ivedi ve açık bir etkide bulunan zevkler.

2. Müziğin verdiği keyif gibi, insanın içindeki çoşku, etkileyici ve çekici, ilginç bir güçten kaynağını alan zevkler.

More, bu noktada, bedensel zevkler ile sağlık arasında doğrudan bir ilişki kurmakta ve bu ilişki, More'un sağlığa yaklaşımının felsefi boyutunu oluşturmaktadır. Yaşamdan keyif almanın önemli bir unsuru olan bedensel zevkler, More'a göre, "Organlar arasındaki sürekli bir dengeden ve düzenli bir sağlıktan kaynaklanırlar." Ağrısı olmayan bir insan, bir dış etken olmadan da, kendiliğinden bir rahatlık içindedir. Sonuç olarak şöyle bir mantık kurulmaktadır:

"Yaşamın amacı keyiftir. Keyfin önemli kaynaklarından biri bedensel zevklerdir. Bedensel zevklerin kaynağı sağlıktır".

Bu zincir, More'u, "Sağlıklı olmak, gerçek mutluluğun (yaşamın amacının) esas kaynağıdır" düşüncesine götürür. Çünkü, insan sağlıklı değilse, yaşamın tadı ve zevki kalmaz. Sağlıklı olunmadan hiçbir keyif yaşanamaz. Sağlıklı olmayan bir kişinin bedeni, bir ölüden farksızdır.

Sağlık ve Hastalık:

More'a göre hasta bir insanın duyduğu elem, zevkin baş düşmanıdır. Bu nedenle hastalık da, sağlığın baş düşmanıdır. İnsanlar, sağlıklarını tehlikeye atacak her şeyden kaçınmalı ve hastalık etmenleriyle savaşmalıdırlar. Bu düşünce tarzıyla More, sağlık konusunda bütünsel bir kavrayışa ulaşmakta ve sağlık hizmetlerini "koruyucu, geliştirci, tedavi ve rehabilite edici" hizmetlerin birleşimi olarak görmektedir.

Beden, baş düşmanı olan açlık ile, yemekler aracılığıyla sağladığı faydalı besinlerin yardımıyla savaşmakta ve besinler sayesinde düşmanı kovarak mutlu olmaktadır. More'a göre akıllı biri, hastalandıktan sonra ilaç derdine düşeceğine, önceden hastalığın önüne geçmeli ve elemi dindirmeye çalışmaktan çok, önlemeye çalışmalıdır.

Sağlık sorunlarına ilişkin referanslarını Hippokrates (4)

(4) MÖ 460-377 yılları arasında yaşayan Hippokrates, tıbbi felsefi bir yaklaşım getiren ve insan vücudunu bir bütün olarak ele alan Yunanlı hekimdir. Hippokrates'in temel hastalık kuramı, yanlış beslenme sonucunda sindirilemeyen artıkların buharlar çıkardığı ve bu buharların vücuttan atılmayarak hastalıklara yol açtığı görüşüne dayanır. More'un sağlık sorunlarına yaklaşımında Hippokrates'in etkileri açıkça izlenmektedir.

ve Galenos'tan (5) alan More'a göre hastalıkların iki kaynağı vardır. Bunlardan birincisi dış etkenlerdir. Doğada varolan ve insanların sağlıklarını korumak için kaçınmak zorunda oldukları her şey bu gruba girer. İkincisi ise zamandır. Yaşlılığı da bir tür hastalık olarak kabul eden More, zamanla bedenın yıprandığını düşünür.

İnsanlar, sağlıklarına zarar verebilecek her şeyden kaçınmanın ötesinde, bedenlerinin (fiziklerinin) düzenliliğini, atıklılığını ve sağlıklı olmasını, yaratılışlarını en güzel ve en sevindirici ödülü olarak görmeli ve bedenlerini büyük bir zevkle geliştirmelidirler. Bedenlerinin zevklerini karşılarken, daha büyük bir zevkin yaşanmasına engel olabilecek ve sonuçta elem getirecek her türlü zevkten uzak durmalıdırlar.

More, sağlıklı bir insanın, sağlığının değerinin farkında olamayacağı düşüncesine katılmaz. Ona göre insan, ancak uyurken ya da hastaysa sağlığının bilincinde olamaz. Sağlıklı olmaktan haz duymaması için insanın, put kesilmesi ya da kendinden geçmiş olması lazımdır.

More, Ütopya'da, insanların sağlıklarının korunması için, bir dizi kamusal tedbir öngörmekte ve bunları bir devlet yükümlülüğü olarak ortaya koymaktadır. Sağlığın korunması ve bedenın hastalıklarla savaşmasında beslenmeye büyük değer biçen More, gıda maddelerinin üretiminden tüketimine kadar bütün süreçlerde, toplumsal fayda ve eşitlik ilkeleri yanında, bu süreçlerin sağlık koşullarına uygun olması noktasında büyük bir titizlik göstermektedir.

Ütopya'da şehirlerin ve köylerin tüketecekleri yiyecek ve içecekler, önceden ayrıntılı hesaplarla saptanır ve böylece baş düşman olan açlığa karşı tedbir alınır. Ürünler, şehir pazarına (dağıtım noktası) getirilmeden önce kontrolden geçirilmektedir. Eğer ürün, "Kokusu ile havayı bozarak, salgın hastalıklara neden olabilecek" ise, şehre sokulmasına izin verilmez. Sağlığa uygun besinler, şehir dışında, akarsularda yıkanıp temizlendikten sonra pazara getirilebilir. Ürünleri tüketmek için alanlar da, yemeden önce yıkayıp temizlerler.

More, insanların su gereksinimlerinin yanıtlanması için, modern bir şebeke öngörür. Kaynaklardan borularla alınacak olan su, en kıyıda kalmış yerlere kadar şebeke ile ulaştırılacak, bunun mümkün olmadığı yerlerde, yağmur sularının biriktirildiği sarnıçlar kullanılacaktır.

(5) 129-199 yılları arasında yaşamın olan Galenos'un kuramsal ve uygulamalı tıp alanında etkileri, bütün Ortaçağ ve Rönesans boyunca devam etmiştir. Galenos'a göre insan sağlığı bir dengein ürünüdür ve her organ, bütünün uyumlu bir parçasıdır. Ütopya'nın yazıldığı yıllarda Avrupalı hekimler, Galenos'un bin yıl önce yaptığ anatomi çalışmalarını ve deneylerini yineliyor, bin yıllık bir aradan sonra tıp yeniden canlanmaya başlıyordu.

More, Ütopya'da insanların kerpiç vb. evlerde oturmalarına izin vermez. Evlerin duvarları taş ya da tuğladan olmalı, çatısı yağmura dayanıklı olmalı, ışık alabilmesi ve rüzgardan korunabilmesi için pencereleri camdan olmalıdır. Evlerde bebekler için bir oda ayrılmalıdır. Bu odada ocaklar, temiz su ve beşikler olmalıdır.

İnsanların emekleri boşa akıtılmamalı ve insanlar gereksiz işlerde fazla çalıştırılarak yorulmamalıdır. İnsanların bir günde altı saat çalışmaları yeterlidir. More, çocukların pratik eğitim için tarımda çalıştırılmalarında onların fiziksel gelişmelerine katkı sağlaması bakımından da bir fayda görmektedir.

Ölüm ya da hastalık dışında, her anne çocuğunu kendisi emzirmelidir. Anne hastalanır ya da ölürse, bebeğe bir sütnine bulunması, yöneticilerin eşlerinin görevidir.

More, tedavi edici sağlık hizmetlerinin, bir devlet hizmeti olarak örgütlenmesini öngörmektedir. Nüfus ve coğrafyaya dayalı bir model sunar. Buna göre altı bin ailenin yaşadığı şehirler, dört eşit mahalleye bölünmüş ve her binbeşyüz ailenin yaşadığı mahalle için, surların dışında bir hastane planlanmıştır. Bu hastaneler de küçük birer şehir gibidirler. Sayıları ne kadar çok olursa olsun, hastalar bu geniş hastanelerde sıkışık ve rahatsız edici bir duruma düşmezler. Bulaşıcı hastalıkları olanlar ayrı bir bölümde yatabilirler.

Hastalar, hastanede yatarak tedavi olmaları için asla zorlanmazlar, fakat özendirilirler. Hastaneler o kadar iyi düzenlenmiş ve hekimler hastaları ile o kadar ilgilidir ki, hastalar, büyük bir şefkat ve özenle bakım göreceklərini, iyileşmeleri için, ne ilaçlardan ne de yiyeceklerden sakınılmayacağını bildiklerinden, evlerinde yatmak yerine, hastaneleri tercih ederler.

More'un "Eşitlik" anlayışının, basit bir aritmetik eşitlikten öte çağdaş bir eşitlik anlayışı olduğunun, eşitlik kavramından, **gereksinimi kadar** sonucunu çıkarttığıının en somut örneği, yiyeceklerin dağıtımında, hastalara öncelik verilmesinde görülür. Pazara gelen yiyecekler dağıtılmadan önce, hekimlerin hastalar için talep ettikleri yiyecekler hastane sorumluları tarafından alınmakta, geri kalan yiyecekler sağlıklı insanlar arasında paylaşılmaktadır.

More, sakat ve özürlü insanları da hem yasal, hem de ahlaki yönden korunmaları için tedbirler öngörmektedir. Ütopya'da sakat ya da özürlü bir insanla, bu eksiklikleri yüzünden dalga geçmek, büyük suç oluşturan davranışlar arasında başta gelmektedir. Bir kişi yalnızca hasta ya da sakat olduğu gerekçesiyle eşinden ayrılamaz. Yine bir kimsenin yardıma ve bakıma en çok gereksinim duyulduğu bir zamanda kenara itilmesi, yaşlıların hor görülmesi (yaşlılıkta bir hastalık olarak kabul edilmektedir) bir hakaret olarak kabul edilmektedir.

Ölüm ve Ötanazi:

Sağlıklı olmayan bir bedenin ölüden farksız olacağını düşünen More, ölümden sonra "farklı" bir yaşam ümidiyle avunur. Böylelikle tanrının istek ve iradesinin bir ürünü olan ölüm, biraz daha kabullenilebilir bir hale gelir. Hastaları için ağlayan Ütopyalılar, cenazeleri için ağlamazlar. Çünkü, insanları ölümden sonra sonsuz bir mutluluk beklemektedir. Ancak kişiler, bu mutluluğa kavuşmak için, kendi canlarına kıyamazlar. Böyle bir davranışta tanrının arzusuna karşı gelmek olur. İntihar edenler, gömülmek ya da yakılmak hakkından mahrum kalırlar ve cesetleri bir bataklığa atılır.

Ölüme ilişkin bu düşüncelerini, yaşama ilişkin düşünceleri ile senteze ulaştıran More, tedavisi olanaksız hastalıklar için çözümü "Ötanazi"de bulur. More'a göre, tedavisi olanaksız bir hastanın, ölmek yoluyla bu illetten kurtulması ahlaka uygun bir davranıştır. Böyle bir ölüm intihar sayılamaz, ancak yönetici ve rahibin de onayının alınması gereklidir. More, daha da ileri giderek, zaten umarsız hastalığı nedeniyle yaşamdan keyif alamayan, bir bakıma ölmüş olan ve yaşamı bir işkenceye dönüşen bir hastanın ötanazi için ikna edilmesi, cesaretlendirilmesi yönünde tavsiyelerde bulunur. Ancak bu düşüncesini, böyle hastaların öldürülmeleri gerekliliğine kadar vardırılmaz ve bütün ikna çabalarına rağmen ölümü kabul etmeyen hastalara da, şefkat ve özenle, hiçbir fedakarlıktan kaçınmadan bakılması gerektiğini söyler.

Ötanaziye ikna olan hasta, isteği yönünde, ya aç kalmasına izin verilerek ya da uyuşturucu bazı ilaçlar yardımıyla, uykudayken, acısız bir ölümlle, hastalıktan kurtarılır.

Tıp ve Hekimlik:

Alınacak bütün tedbirler sonucu, bireylerin ve toplumun zaten sağlıklı bir yaşam sürdüreceklerine inanan More'a göre hekimlik, saygın olan ancak pek de gerekli olmayan bir meslektir. Bu konuyu açabilmek için More'un eğitime bakışına değinmek gerekir.

More, eğitimi tamamen üretime yönelik bir eylem olarak alır. Öte yandan More'a göre çalışmak, bir hak olduğu kadar bir görevdir de. Toplumda herkes çalışmak zorundadır. Bu nedenle kadın-erkek herkes, çocukluk çağından itibaren, temel üretim etkinliği olan tarım alanında eğitim almak zorundadır. Bu eğitim dışında herkesin özel bir mesleği de olmalıdır. Bu meslek, bilim ya da temel zanaat alanlarından birinde (dokümacılık, duvarcılık, testicilik, demircilik, dülgerlik vb.) zorunlu eğitimle kazanılacaktır. Ancak More, bu "Formal" eğitimle sınırlı kalmamış, dileyen herkesin, sabahları gün doğmadan önce verilen dersleri izleyebilmelerini sağlayan bir model öngörmüştür. Boş zamanlarında kendisini yetiştiren örneğin bir tarımcı-dülger işçi, yöneticilerin ve rahiplerin

izinlerini almak şartıyla, bilim dallarında çalışanların arasına katılabilir. Bilimde gelişmeleri istenilen kişiler kol gücüyle çalışmak zorunda değildir, ancak aralarından biri, beklenen başarıyı sağlayamazsa tekrar işçiler arasına gönderilir.

Sağlık hizmetleri sektörünün diğer bir eleman kaynağı da rahiplerdir. Ütopya'da rahipler, dini görevleri dışında hizmetler sektörünün bir alanında da çalışmak zorun-

dadırlar ki, bunlardan birisi de hastabakıcılıktır.

Tıbbı, doğa felsefesinin en faydalı ve en asil branşlarından biri olarak gören More'a göre, yaşamın gizemini araştıran hekim, büyük zevklere ulaşmakla birlikte, yaşam mucizesini yaratan o ulu ustanın da takdirini kazanmaktadır. More'un, iki büyük hekime, Hippokrates ve Galenos'a çok değer verdiği daha önce belirtilmişti.